

ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

ISSN 2663-0265 (print) ISSN 2663-0273 (online)

Journal home page: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP>

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Оксана Олександрівна Осетрова

Доктор філософських наук,
професор кафедри філософії,
Завідувач кафедри соціальної роботи,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара,
пр-т Д.Яворницького, 35, Дніпро, 49005, Україна

Oksana Osetrova

Doctor of Philosophical Sciences,
Professor of the Department of Philosophy,
Head of the Department of Social Work,
Oles Honchar Dnipro National University,
Dmytro Yavornytskyi Avenue, 35, Dnipro,
49005, Ukraine

E-mail: oosetrova44@gmail.com, ORCID <http://orcid.org/0000-0002-7598-1144>

УДК 101.1: 316.3+364.126

«КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКИЙ ПАТЕРИК»:

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ

Received 05 April 2022; revised 10 May 2022; accepted 20 May 2022

DOI: 10.15421/352203

Анотація

Пандемія COVID-19 і повномасштабна війна, розв'язана РФ проти України попри будь-які морально-етичні та гуманістичні принципи, наразі актуалізували в українському суспільстві потреби у розв'язанні нагальних соціальних проблем (безробіття, безпритульність, бідність тощо), пошуку смисложиттєвих і ціннісних орієнтирів; зреалізації соціальної практики на засадах людинолюбства й мудрості, які, до слова, перебували у центрі уваги вітчизняних мислителів доби Київської Русі. У даному контексті на особливу науково-дослідницьку увагу заслуговує «Києво-Печерський патерик», у якому вміщено опис соціальної практики мислителів часів Київської Русі, у яких Слово не розходилося зі Справою. З огляду на це мета даного дослідження полягає у з'ясуванні основних складників філософського підґрунтя, яке утворило благодатне поле для впровадження Печерськими ченцями соціальної практики. Під час дослідження з'ясовано, що Печерські ченці: 1) утворили громаду, яка стала відігравати важливу роль духовно-практичного осередку київської територіальної громади загалом; 2) втілювали у своїй духовно-практичній діяльності такі основні риси української філософської думки, як кордоцентризм, який зумовив культу Слова, Мовчання й Доброї Справи, що йдуть від Серця, в якому оселився Бог; турботу, що сприяє саморозвитку людини, відкриваючи перед нею широкі обрії свободи, а також онтологічні перспективи її існування та зреалізації себе як можливості; толерантність, що передбачає терпіння; синтез індивідуального (особистісного) та колективного (сборного) за домінування останнього); 3) вже за часів Київської Русі активно впроваджували метод соціальної роботи в громаді на гуманістичних засадах людинолюбства, смирення, милосердя, терпіння, волонтерства тощо. У зв'язку з цим дане дослідження відкриває перспективи розбудови шляхів превенції професійного та особистого вигорання фахівців із соціальної роботи.

Ключові слова: кордоцентризм, турбота, толерантність, соборність, людинолюбство, милостиня, терпіння, громада, соціальна робота в громаді.

“Kyiv-Pechersk Pateryk”: philosophical principles of community social work

Abstract

The COVID-19 pandemic and the full-scale war waged by the Russian Federation against Ukraine despite any moral, ethical and humanistic principles have currently actualized in Ukrainian society the need to solve urgent social problems (unemployment, homelessness, poverty, etc), search for meaningful and value guidelines; realization of social practice based on the principles of philanthropy and wisdom, which, by the way, were in the focus of national thinkers of the time of Kyivan Rus. In this context, the “Kyiv-Pechersk Pateryk” deserves special research attention, which contains a description of the social practice of thinkers of the times of Kyivan Rus, in whom the Word did not differ from the Cause. In view of this, the purpose of this study is to clarify the main components of the philosophical background, which formed a fertile field for the

implementation of social practice by the Pechersk monks. Achieving the specified goal opens up the prospect of implementing the national experience of social work in the community, which was spread during the days of Kyivan Rus, updated by the modern realities of the life of the Ukrainian people. During the research, it was found that Pechersk monks:

1) formed a community that began to play an important role as a spiritual and practical center of the Kyiv territorial community in general; 2) embodied in their spiritual and practical activities such basic features of Ukrainian philosophical thought as cordocentrism, which led to cults of the Word, Silence and Good Deeds, which proceed from the Heart, in which God resided; care that contributes to the self-development of a person, opening wide horizons of freedom to him, as well as ontological perspectives of his existence and self-realization as a possibility; tolerance, which implies patience; synthesis of the individual (personal) and collective (congregational) under the dominance of the latter; 3) already during the times of Kyivan Rus, the method of social work in the community was actively implemented on the humanistic principles of philanthropy, humility, mercy, patience, volunteerism, etc. In this regard, this study opens up prospects for the development of ways to prevent professional and personal burnout of social work specialists.

Keywords: *cordocentrism, care, tolerance, catholicity, humanity, alms, patience, community, community social work.*

Постановка проблеми.

Сучасна епоха вирізняється кризовими явищами, які набули особливого загострення через пандемію COVID-19 і повномасштабну війну, розв'язану РФ проти України попри будь-які морально-етичні та гуманістичні принципи. З огляду на зазначену ситуацію в українському суспільстві актуалізувалися наразі такі потреби:

1) необхідність розв'язання нагальних соціальних проблем, всередині яких наразі безпосередньо перебуває населення України (безробіття, безпритульність, бідність тощо);

2) пошук смисложиттєвих орієнтирів, духовної опори окремою людиною, яка, опинившись «поруч» зі смертю, переживає екзистенціальний жах;

3) зреалізація соціальної практики, що розгортається виключно на ґрунті людинолюбства й мудрості.

При цьому слід зауважити, що буремний перебіг сучасних подій за своєю суттю тожний тим, що вже мав місце у вітчизняній історії. У даному контексті йдеться про добу Київської Русі – час, у якому коріниться джерело розвитку української філософської думки. Більше того, у центрі уваги вітчизняних мислителів-«любомудрів» за часів Київської Русі перебували означені вище проблеми.

З огляду на зазначене актуальності набуває звернення до філософської думки доби Київської Русі як духовного підґрунтя життєдіяльності людини в громаді та соціальної практики. Інакше кажучи, безпосередньо йдеться про осмислення філософських настанов, які утво-

рили за часів Київської Русі світоглядне й ціннісне ядро життєвої активності філософів того часу, спрямованих на зреалізацію соціальної практики, тобто соціальної роботи в громаді. Така філософська рефлексія сприятиме з'ясуванню й окресленню напрямів і перспектив сучасної соціальної роботи в громаді.

Опис соціальної практики мислителів доби Київської Русі, у яких Слово не розходилося зі справою, втілюючись в останній, вміщено у вітчизняній життєвій літературі, зокрема у «Києво-Печерському патерику» [Патерик 2001], який, на моє глибоке переконання, являє собою національний портрет українського філософа, специфічні риси характеру якого крізь віки збереглися до наших днів.

Отже, у даній статті пильну увагу сфокусовано на життях святих, свідомих своєї відповідальності (й особистої, й соціальної) як перед Богом, так і перед людьми, і перед громадою загалом.

Аналіз стану дослідження.

Проблематика, означена у темі даної роботи, мультидисциплінарна, у зв'язку з чим важливо окреслити два вектори наукових напрямів її дослідження, які лише у сукупності утворюють єдине ціле, що дозволяє реконструювати цілісну картину зреалізації філософських настанов доби Київської Русі у соціальній практиці того часу, осмислення чого важливе як для розбудови філософських засад сучасної соціальної роботи в громаді, так і для їх втілення безпосередньо у сучасних реаліях буття українських громад. Інакше кажучи, йдеться про:

- 1) історію української філософії;
- 2) соціальну роботу, зокрема соціальну роботу в громаді.

Стосовно першого вектора вважаю за до речне виокремити два моменти:

- 1) дослідження української філософії доби Київської Русі загалом;
- 2) аналіз «Києво-Печерського Патерика» [Патерик, 2001], зокрема.

Так, ретроспективний огляд наукового доробку у площині дослідження історії української філософії безпосередньо доби Київської Русі дозволяє зробити висновок, що філософські праці вітчизняних мислителів зазначеної епохи стали об'єктом філософської рефлексії науковців тільки з кінця ХІХ ст. У ХХ ст. вагомий внесок у дослідження філософії доби Київської Русі зробили такі вітчизняні вчені, як А.Бичко, В.Горський, О.Замалеєв, В.Зоц, М.Кашуба та інші. У ХХІ ст. заслуговують на увагу праці О.Пономаренко, присвячені метафізиці світла, що має місце в українській філософській думці доби Київської Русі.

Окрему увагу науковців звернено й на дослідження перлини української філософії – «Києво-Печерський Патерик», в якому М. Грушевський вбачав «золоту книгу» нашого народу. «Патерик» [Патерик 2001] став об'єктом філософських досліджень таких вітчизняних учених, як М.Вікторова, Л.Ольшевська, Ю.Ісиченко, О.Пономаренко [Пономаренко 2011] та ін.

Щодо досліджень у галузі соціальної роботи в громаді необхідно наголосити на працях таких вітчизняних науковців, як О.Безпалько, Т.Семигіна, А.Капська, В.Куйбіда, В.Москаленко, Н.Дембицька, Л.Гурська, А.Горілий, О.Баитанов, О.Воропай, С.Войтович [Войтович 1994] та ін. Слід відмітити, що у працях вітчизняних дослідників йдеться і про громади, які існували за часів Київської Русі [Войтович 1994].

Однак, незважаючи на зазначені дослідження, «Києво-Печерський Патерик» [Патерик 2001] є метафізично бездонне джерело, яке вміщує у собі найрізноманітніші аспекти, у т. ч. й пов'язані з практикою соціальної роботи в громаді, що не тільки потребують свого осмислення, але й наразі вирізняються гострою акту-

альністю, оскільки наразі в Україні:

- 1) набирає обертів процес розбудови громад;
- 2) метод соціальної роботи в громаді, спрямований на вирішення нагальних соціальних проблем, потребує переосмислення через складні життєві обставини, в яких перебувають громадяни України, а також пошуку світоглядно-ціннісних координат, які сприятимуть його ефективному впровадженню.

У зв'язку із зазначеним «Києво-Печерський Патерик» [Патерик 2001] відкриває онтологічно-аксіологічні перспективи для впровадження соціальної роботи в громаді на філософських засадах, зреалізовуваних за часів Київської Русі святими блаженними Печерськими ченцями. Під цим кутом зору й окреслено *мету даного дослідження*, яка полягає у з'ясуванні основних складників філософського підґрунтя, яке утворило благодатне поле для впровадження Печерськими ченцями соціальної практики. Досягнення зазначеної мети відкриває перспективу впровадження розповсюдженого за доби Київської Русі вітчизняного досвіду соціальної роботи в громаді, закулізованого сучасними реаліями буття українського народу.

Історико-філософський ракурс дослідження соціальної роботи Печерських ченців у громаді сприятиме висвітленню вияву основних рис української філософії у реалізації аспектів соціальної практики.

Базою для написання даної статті слугує «Києво-Печерський Патерик» [Патерик, 2001] як джерело морального вдосконалення (й самовдосконалення) Людини, яка прагне присвятити своє життя служінню Іншим.

Виклад основного матеріалу.

«Києво-Печерський Патерик» [Патерик 2001] містить розповіді про життя святих – засновників Києво-Печерської лаври, найстарішого монастиря на Русі, святого місця, як наголошує сучасна вітчизняна дослідниця О.Пономаренко [Пономаренко 2011]. Інакше кажучи, з давніх-давен лавра являє собою своєрідний духовний центр, преподобні отці й ченці якого ніколи не були відчужені від тих, хто, перебуваючи за її стінами, потребував їхньої допомоги. Зазначена допомога виявля-

лася як через Слово (молитву, слухну пораду, дружню підтримку тощо), так і через справу (розподіл ченцями власного майна між нужденними, лікування, годування тощо). При цьому перевага надавалася саме добрій справі у порівнянні з «істинним словом», яке, зі свого боку, безумовно, шанувалося й поважалося.

У контексті даного дослідження слід зауважити, що самих мешканців монастиря об'єднували *спільні*: територія; інтереси; віросповідання; цінності; етнічне походження (за рідким виключенням, наприклад половець Арета, хоча членами й сучасних громад можуть бути представники інших етносів); потреби й проблеми; зусилля; взаємодія. Під цим кутом зору можна впевнено стверджувати, що Києво-Печерська лавра – це:

1) *громада* у повному (сучасному) сенсі цього слова;

2) з урахуванням тих людей, які, у т. ч. мешкаючи поруч, приходили до лаври по допомогу, – *громада в громаді*.

Інакше кажучи, Києво-Печерська лавра являє собою, на мою думку, *громаду* як цілісний живий організм, що став *духовно-практичним осередком великої київської територіальної громади*. Між іншим, підтвердженням цього висновку слугує опис сутності утворених за часів Київської Русі громад як соціальних організацій і взаємозв'язків між їхніми членами. Так, з цього приводу С.Войтович зауважує, що за доби Київської Русі «соціальність ... зводилась до того, що зв'язки в громаді, її єдність здійснювалися на основі згоди людей, їх волі та інтересів. За природою це були об'єднання, в яких концентрувалися воля та бажання людей. Відповідно тут переважала особиста свобода. А громада була певним волевиявленням індивідуальних свобод, спиралася на них, а не панувала над ними» [Войтович 1994: 39].

Розгляньмо філософські настанови, які Печерські ченці втілювали у соціальну практику, сприяючи примноженню всезагального блага у громаді. Аналіз цей проводитиметься крізь призму основних рис вітчизняної філософії, серед яких з урахуванням перспективи їхнього подальшого впровадження у практичній діяльності у громаді задля підвищення якості життя населення на особливу увагу заслугову-

ють такі:

1) *кордоцентризм* (від лат. cordis – серце; у даному контексті – українське філософське вчення про цілісність людини) – ключовий принцип, світоглядно-ціннісний стрижень українського національного характеру, згідно з яким духовне народження/відродження й вдосконалення/самовдосконалення виступають основою існування та розвитку/саморозвитку цілісної людини як гармонійної сполуки тіла й душі, синтезованої у Дусі, яким сповнене людське Серце; при цьому в українській і філософії, і соціальній практиці саме із Серцем пов'язано три важливі культу: 1) культ Слова, що йде від Серця до Серця Іншого; 2) культ Мовчання, який єднає людину як з Богом (у даному разі відбувається, між іншим, набуття святості через мовчазне спілкування з Богом і сокровенну, не проголошену вголос молитву), так і з Іншими (у даному випадку йдеться про мовчазне повчання замість гучних докорів); 3) культ Дії/Доброї Справи, бажання реалізації якої йде від щирого Серця, позбавленого будь-яких корисливих намірів;

2) *турбота* – екзистенціальна настанова, яка визначає загальну лінію розвитку вітчизняної філософії, позбавленої абстрактності й відчуження від людського та суспільного життя; ця настанова одночасно спрямовується як всередину (турбота про себе як Особистість, відповідальну за власні дії перед Богом), так і назовні (турбота про Інших – йдеться про розвинене почуття соціальної відповідальності); інакше кажучи, «любомудр» переживає буття, всередині якого він перебуває, як власну долю, тобто турбота й життя у даному разі ототожнюються в акті переживання; турбота й кордоцентризм у сукупності в українській філософській думці детермінували домінування Серця й почуття над логікою, яка не охоплює усієї повноти й цілісності Життя;

3) *толерантність* як основа світогляду та моральний принцип життєдіяльності філософів, зокрема мислителів доби Київської Русі, зосереджених на духовно-практичному освоєнні світу та впровадженні соціальної практики в реальну дійсність; зазначена риса на наших землях з часів Київської Русі свідчить про такі важливі якості українського націо-

нального характеру, як: терпіння; упевненість у собі й надійності власних життєвих принципів, що загалом утворює цілісне морально-ціннісне ядро практичної життєдіяльності, зокрема соціальної роботи, у т. ч. в громаді;

4) *індивідуалізм і персоналізм*, однак важливо зауважити у даному разі, що йдеться про *синтез індивідуального (особистісного) та колективного (соборного) джерел*, вміщуваних *одночасно* в людині: так, особиста відповідальність за власні дії (вчинки) була невід'ємною частиною усвідомлення людиною своєї ролі у суспільстві; крім того, українцям завжди була притаманна конфлюенція, тобто злиття окремої особи з рідною землею, родом, сім'єю, громадою, що розширювало особистий простір до обр'їв, які охоплювали як реальні можливості власного пересування територіями, так і трансцендентальні, зреалізовані у процесі спілкування з Богом і виходу за межі власного Я, принаймні тілесного та усвідомлюваного.

Компаративний коментар. Усі зазначені риси притаманні українській філософії загалом та українському національному характеру, зокрема, з давніх-давен по теперішній час (правда, у різних варіаціях). Так, *кордоцентризм і турбота* як філософські настанови наразі виявляються не тільки у діяльності сучасних вітчизняних мислителів, істориків філософії, освітян, культурних, громадських і політичних діячів, але й зреалізуються у практичній діяльності фахівців із соціальної роботи, соціальних і медичних працівників, захисників рідної землі від загарбників, пересічних громадян, не байдужих до долі нації. *Толерантність* простежується в усіх сферах життєдіяльності сучасних українців, хоча наразі має й свою межу – невиправданість звірств ворога, що втратив і людську, і Божу подобу. *Індивідуалізм і персоналізм*, за виключенням суто егоїстичних виявів, обумовлених екзистенціальним жахом за своє життя й майно, безпосередньо поступився місцем *соборності* як вияву альтруїстичних тенденцій, спрямованих на перемогу над ворогом і допомогу ближньому.

Проаналізовані риси безпосередньо втілено у діяльності Печерських ченців, життя яких

висвітлено у «Києво-Печерському Патерику» [Патерик 2001]. Під цим кутом зору й розгляньмо деякі Розповіді, що вміщено у зазначеній пам'ятці української культури [Патерик 2001].

1. «Розповідь 21. Про ченця Еразма, котрий витратив майно своє на святі ікони і ради них здобув спасіння» [Патерик 2001: 122-123]. Дана розповідь з красномовною назвою, яка повністю відображає її зміст, являє собою яскраве втілення риси кордоцентризму, оскільки, як зауважив протоієрей Серафим Слобідський, ікона, або «святий образ є те саме, що священна книга: у священній книзі ми благоговійно читаємо Божі слова, а на святій іконі благоговійно споглядаємо святі лики, які, як і Боже слово, піднімають наш розум до Бога і Його святих і запалюють наше серце любов'ю до нашого Творця і Спасителя» [Протоієрей 2003: 27]. Зі свого боку, у самій Розповіді ми знаходимо актуальну наразі настанову: «Краще мені усе те, чим володію, витратити на потреби церкви, аби надаремно не відняли його війна, чи злодії, чи вогонь»... Якщо ж спіткає таке, що окраде рать чи злодії, не лихослов, не жури-ся, а вознеси хвалу Богові...» [Патерик 2001: 123], Котрий як дав, так і взяв (Йов, 1, 21) [Біблія 2002].

Коментар. Безпосередньо у даному контексті йдеться про людське Серце, в якому живе любов як до Бога, так і до інших людей. У даній Розповіді очевидним є таке протиставлення: ікона – джерело Божої благодаті, а майно – тимчасова нерухомість, підлегла руйнації; майном може заволодіти загарбник, а ікона служитиме трансцендентальною об'єднувальною ланкою між Богом і людьми, одночасно во Славу Божу та во благо людське. Крім принципу *кордоцентризму*, у Розповіді також зацентровано увагу на *терпінні як вияві толерантності*, що дозволяє віднайти людині *надію* на майбутнє у найскрутніші часи, у найскладніших життєвих обставинах. Адже саме завдяки надії попри онтологічну загрозу, у т. ч. й існуванню людства загалом, перед людиною відкриваються онтологічні перспективи.

Важливо відзначити й наявність у Розповіді 21 проблеми зв'язку індивідуального та соборного, адже Еразм упав у гріх безнадії та безчинства, оскільки занадто перейнявся тим

фактом, що своє багатство «не на творення милостині розтратив ..., а на церкву» [Патерик 2001: 122]. Бачимо, як чернець, витративши свої статки на церковні потреби, не може спокійно жити, знаючи, що не допоміг *милостиню* нужденним. Інакше кажучи, задоволення індивідуальної потреби через відповідну дію (він обкував велику кількість ікон – богоугодна справа) анулюється наявністю незадоволених колективних потреб.

Дотичною за тематикою з акцентом на ролі милостині за часів Київської Русі є тематика Розповіді 22.

2. «Розповідь 22. Про ченця Арету, котрому те майно, що украли злодії, було зараховано за милостиню, й ради того він спасся» [Патерик 2001: 124-125]. Так, скупий і немилосердний Арета, мав «велике багатство, та ніколи не подав убогому ані єдиного шага, ані хліба» [Патерик, 2001: 124]. У Патерику однозначно засуджується висвітлена позиція скрайнього індивідуалізму та проголошується, що *милостиня* «є великою справою перед Богом, та твориться вона з власної волі. Але якщо у когось насиллям щось одібрано, а він підносить дяку Богові, то це є більшим од милостині» [Патерик 2001: 124].

Коментар. *Милостиня* – багатогранний феномен, який за своїм змістом охоплює і кордоцентризм, і турботу, і толерантність разом з її складником – терпінням, і слугує своєрідним шляхом («відчиненими дверима») до соборності.

Як зазначає протоієрей Серафим Слобідський, милостиня – це добра справа, яку слід «робити не для похвалення перед людьми, не для показу іншим, не заради нагороди людської, а заради любові до Бога і ближнього» [Протоієрей 2003: 232].

Милостиня, слугуючи основою милосердя, передбачає, що людина, здатна її зреалізувати, є милостива до ближніх (Інших). У зв'язку з цим за часів Київської Русі милостиню розглядали як абсолютний чинник, здатний гармонізувати суспільні відносини й зняти суспільні протиріччя. Наразі така позиція не тільки не втратила своєї актуальності, а, навпаки, набула нового звучання у сучасних реаліях існування українського народу. Дійсно, милостиня перед-

бачає взаємодопомогу, підтверджену конкретною дією любов до Іншого.

У соціальній практиці доби Київської Русі милостиня, зреалізовувалася, зокрема, через пожертвування нужденним, послаблення податків, створення притулків для тих, хто втратив житло, тощо. *До слова:* наразі йдеться про ключові напрями сучасної соціальної роботи в громаді, які базуються на *принципі безкорисливості*, сутність якого висвітлено у наступній Розповіді.

3. «Розповідь 27. Про святого й блаженного Агапіта, безкорисливого лікаря» [Патерик 2001: 131-136]. Блаженний Агапіт, прозваний Лікарем за вміння зцілювати молитвою та стравою власного приготування із зілля. Однак у контексті даного дослідження дана Розповідь відкриває надзвичайно важливі грані сучасної соціальної роботи, зокрема з надання соціальної послуги «Догляд вдома». По-перше, слід зауважити, що, Агапіт хворому «прислужував...: піднімав та вкладав, носив на руках...» [Патерик 2001: 132], а у разі необхідності «перебував [при слабовитому] невідступно» [Патерик 2001: 132]. По-друге, він робив свою справу від щирого Серця й з Божого благословення у жодному разі *не* «заради людської слави» [Патерик 2001: 133], розголосу або винагороди. Він навіть князя Володимира Мономаха, якого зцілив від смертельної недуги, Словом спонукав роздати майно нужденним і убогим (ідея милостині, втілювана у соціальну практику, стосувалася за часів Київської Русі й життєдіяльності князів).

Коментар. Безкорисливість – невід'ємна чеснота і фахівця із соціальної роботи, і соціального працівника, і соціального робітника. Загалом йдеться про світоглядний фундамент соціальної роботи в громаді та впровадження волонтерської діяльності у сучасному суспільстві, члени якого потребують соціальної допомоги й кваліфікованого соціального захисту. *До слова:* фахівець із соціальної роботи – член мультидисциплінарної команди, який пліч-о-пліч має працювати й з медичними працівниками, зокрема у відділеннях паліативної допомоги та хоспісах, лікарнях і шпиталях.

Окремо заслуговує на увагу Агапітове частування хворих стравою, – мотив частуван-

ня їжею, як складник соціальної роботи в громаді, втілено у наступній Розповіді.

4. «Розповідь 31. Про Прохора-чорноризця, який молитвою із зілля, що лободою зоветься, творив хліб, а з попелу – сіль» [Патерик 2001: 150-155] присвячено актуальній і для доби Київської Русі, і наразі для сучасної України, і для країн світу загалом темі війни, а також голоду й нужденності як її похідних. Так, у Розповіді йдеться про мор, спричинений голодом під час війни, коли люди не мали ані хліба, ані солі. При цьому чорноризець Прохор з Божого благословення, отриманого завдяки його безмежному терпінню, «послухові та безмірній здержливості» [Патерик 2001: 151], усіх нужденних, які приходили до нього по допомогу, забезпечував власноруч зробленими із гіркої лободи солодкими хлібинами та чистою сіллю, перетвореною його молитвами зі звичайного попелу.

Коментар. Наразі залишивши поза увагою феномен дива, що супроводжував образ святості як моральний ідеал за доби Київської Русі, відзначу, що у даній Розповіді агіографи зацентрували увагу як на духовно-практичних цінностях, на яких базується життєдіяльність і людини, і суспільства, так і на негативних людських якостях, які гальмують суспільний розвиток. Зроблені акценти не втратили своєї значущості й у I чверті XXI століття. У даному контексті доцільною є така класифікація позитивних і негативних рис, що позначаються на житті людини, сім'ї, громади, суспільства загалом:

1) непорушні цінності як стрижень духовності, моралі, альтруїзму: послух; стриманість; любов до ближнього; безкорисливість (образ Прохора);

2) деструктивні риси як вияв скрайнього егоїзму: насильство; ненаситність; невгамовна жага до збагачення, заздрість (образ Святополка).

Слід зауважити, що за часів Київської Русі мислителі були глибоко переконані, що добро здатне перемогти зло, доказом чого слугує виправлення й моральне вдосконалення Святополка. На жаль, реалії сьогодення свідчать про те, що для зла не існує морального взірця, що унеможливує його викорінення.

Висновки.

Фокусом даного дослідження послужив «Києво-Печерський Патерик» [Патерик 2001] – духовна перлина української культури й філософії. У ході аналізу було з'ясовано роль видатної пам'ятки, яка внаслідок своєї багатогранності вирізняється метафізичною глибиною філософських настанов, актуальних в усі часи. Адже «Патерик» являє собою:

1) невичерпне джерело мудрості, що передбачає моральне вдосконалення людини;

2) сукупність духовно-практичних настанов як орієнтир життєдіяльності людини, свідомих щодо особистісної та соціальної відповідальності за свої вчинки та їх наслідки;

3) втілення основних рис української філософської думки, безпосередньо започаткованої у добу Київської Русі (йдеться про кордоцентризм, який зумовив культу Слова, Мовчання й Доброї Справи, що йдуть від Серця, в якому оселився Бог; турботу, що сприяє саморозвитку людини, відкриваючи перед нею широкі обрії свободи, а також онтологічні перспективи її існування та реалізації себе як можливості; толерантність, що передбачає терпіння; синтез індивідуального (особистісного) та колективного (соборного) за домінування останнього); зазначені риси безпосередньо виявлено у діяльності Печерських ченців, що й висвітлено у «Києво-Печерському Патерику» [Патерик 2001].

Проведений аналіз дозволив з'ясувати, що Печерські ченці утворили громаду, яка стала відігравати важливу роль духовно-практичного осередку київської територіальної громади загалом. При цьому слід зауважити, що слава про них поширилася по всій землі українській (наприклад, князь Володимир, занедужавши, приїхав по допомогу до блаженного Агапіта з Чернігова). Адже вже за часів Київської Русі Печерські ченці активно впроваджували *метод соціальної роботи в громаді* на гуманістичних засадах людинолюбства, смирення, милосердя, терпіння, волонтерства тощо. У зв'язку з цим дане дослідження, між іншим, відкриває перспективи розбудови шляхів превенції професійного та особистого вигорання фахівців із соціальної роботи.

Бібліографічні посилання

- Біблія або книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Из мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена.* (2002). Київ.
- Войтович, С.О. (1994). *Світ соціальних відносин в українській культурі (історико-соціологічне дослідження)*. Київ.
- Києво-Печерський Патерик.* (2001). Львів.
- Пономаренко О.В. (2011). Феномен дива у «Києво-Печерському патерику». *Філософія і політологія в контексті сучасної культури: Науковий журнал*, 1(2), 61-67.
- Протоіерей Серафим Слобідський. (2003). *Закон Божий*. Київ.

References

- Bibliya abo knyhy Svyatoho Pysma Staroho y Novoho Zapovitu. Iz movy davnoyevreyskoyi y hretskoyi na ukrayinsku doslivno nanovo perekladena* [The Bible or books of the Holy Scriptures of the Old and New Testaments. It has been retranslated verbatim from the ancient Hebrew and Greek languages into Ukrainian]. (2002). Kyiv. (in Ukrainian)
- Voytovych, S.O. (1994). *Svit sotsialnykh vidnosyn v ukrayinskiy kulturi (istoryko-sotsiolohichne doslidzhennya)* [The world of social relations in Ukrainian culture (historical and sociological research)]. Kyiv. (in Ukrainian)
- Kyyevo-Pecherskyi Pateryk* [Kyiv-Pechersk Pateryk]. (2001). Lviv. (in Ukrainian)
- Ponomarenko O.V. (2011). Fenomen dyva u “Kyyevo-Pecherskomu Pateryku” [The phenomenon of a miracle in the “Kyiv-Pechersk Pateryk”]. *Philosophy and political science in the context of modern culture: Scientific journal*, 1(2), 61-67. (in Ukrainian)
- Archpriest Seraphim Slobidskyi. (2003). *Zakon Bozhyi* [God’s law]. Kyiv. (in Ukrainian)